

Jiří Nemeškal, Martin Ouředníček

Kvantitativní sociogeografický výzkum území směřuje nejen k popsání a analýze rozdílů v území a celkovému pochopení prostorových procesů, ale i nalezení příbuzností v navzájem si podobných oblastech. Za výstupy těchto analýz můžeme považovat analytický nástroj ve formě typologie. V rámci Česka bylo vytvořeno mnoho analýz, které nahlíží na území státu z hlediska exponovanosti jeho jednotlivých částí vůči ekonomickým jádrům státu. Za tradiční rozdělení můžeme považovat členění jádro x semiperiferie x periferie (Musil, Müller 2008), které bylo několikrát modifikováno a aktualizováno (Novák, Netrdová 2011, Bernard, Šimon 2017). Ekonomické nerovnoměrnosti se propisují i do typologie venkovských oblastí (Perlín a kol. 2010, MMR 2013 apod.), což vytváří celkové východisko pro představovanou typologii obcí Středočeského kraje. Níže popisovaná typologie člení území Středočeského kraje na čtyři typy, a to: jádra suburbanizace, suburbánní obce, venkovské obce s populačním ziskem a venkovské obce s populační ztrátou nebo stagnací. Kromě obcí Středočeského kraje je do typologie zařazena i Praha, která tvoří nejpodstatnější jádro suburbanizačního procesu v celém území.

V rámci typologie obcí Středočeského kraje byl kladen důraz na jednoduchost, a to z důvodu další využitelnosti a možnosti přehledného srovnání v dalších tematických oblastech, jako např. migrace, přirozená měna nebo věková struktura. Do typologie vstupuje všech 1 125 obcí Středočeského kraje a Praha. Definice kategorií byly nastaveny tak, aby nedocházelo k jejich překryvům, a bylo možné každou obec zařadit právě do jednoho z čtyř typů. Základní informace o typech zobrazuje tabulka 1.5.

Základem pro typologii je nejvýznamnější proces odehrávající se v zázemí všech měst Česka, a to suburbanizace. Proces rezidenční suburbanizace zároveň výrazně zasahuje do proměny sociálního a fyzického prostředí českého venkova. Pro zachycení suburbanizace byla v rámci projektu Technologické agentury ČR vytvořena metodika, jenž klade důraz na objem bytové výstavby v kombinaci se směry stěhování (Ouředníček, Špačková, Novák 2014). Na základě této metodiky byla vytvořena aktualizace vymezení suburbií v kapitole 1.1. a výsledná suburbia byla převzata i do typologie obcí Středočeského kraje. Jako suburbánní území byly zvoleny obce, které v poslední dostupné verzi spadají do zón 1, 2, 3 nebo 4. Zóna 4 díky metodice zahrnuje také dlouhodobá či bývalá suburbia, čímž je docíleno zachycení všech obcí s významnou suburbanizací po roce 1989. Do této kategorie spadá celkem 460 středočeských obcí, které se váží na 17 velkých měst kraje. Celkem tvoří suburbia 38 % rozlohy středních Čech. Převážná část z nich (84 %) vznikla díky stěhování obyvatel z Prahy. Druhou a třetí největší skupinu suburbií tvoří obce v zázemí Kladna (7,8 %) a Mladé Boleslavi (7 %). O intenzitě procesu suburbanizace ve středních Čechách svědčí i fakt, že více než 62 % suburbií spadá do první a druhé zóny, kde je objem výstavby bytů a přistěhovalých nejvyšší. Dvoujadernost obcí, tedy přiřazení obce dvěma jádrům suburbanizace, se vyskytuje u 103 obcí a v sedmi případech směřují do obce výrazné proudy stěhování ze třech různých jader. Téměř vždy se jedná o kombinaci Prahy s jiným regionálním jádrem v kraji.

Druhá kategorie obcí již byla zmíněna v rámci vymezení suburbií. Jedná se o jádra rezidenční suburbanizace. Charakterizuje je počet obyvatel vyšší než 10.000 a skutečnost, že se zároveň nejedná o suburbium většího města. Rozlohou zabírají pouze 8,6 % plochy kraje, avšak žije v nich 62,8 % obyvatel. To se projevuje i na hustotě zalidnění, která je více než 11krát vyšší než v případě suburbií. Vzhledem k tomu, že mezi jádra suburbanizace je započtena i Praha, většina procesů a ukazatelů, které se pro danou kategorii znázorňují, jsou silně ovlivněny vývojem v metropoli.

Zbývající dva typy tvoří venkovské obce, které nejsou intenzivně ovlivněné suburbanizací. Z důvodu zaměření projektu na populační změny v území byly tyto obce rozčleněny podle jejich celkové populační dynamiky. První typ „venkovské obce s populačním ziskem“ je charakterizován kladnou hodnotou hrubé míry celkového přírůstku, a to vyšší než 5 %. Příčinou je snaha vyčlenit v zaběhlém členění Středočeského kraje na populačně rozvojová suburbia x ostatní spíše ztrátové periferie významné přírůstkové obce bez významného vlivu suburbanizace měst. Druhým důvodem je i celkové rozdělení statistického souboru venkovských obcí. Vzhledem k přesnosti návazné populační projekce bylo třeba rozdělit venkovské obce na dvě kategorie co nejvíce rovnoměrně. Dohromady venkovské obce zaujímají přes polovinu rozlohy kraje, hustotou zalidnění lehce převyšující 50 obyvatel/km² tvoří však jen 13 % obyvatelstva. Nejčastěji se vyskytují na obvodu Středočeského kraje, tedy na tzv. vnitřních periferiích. V případě venkovských obcí s populačním ziskem většinou platí, že se vyskytují v blízkosti suburbií, avšak lze je najít i v perifernějších oblastech Rakovnícka, Mladoboleslavska nebo Berounska.

Typ	počet obcí		rozloha (km ²)		počet obyvatel		hustota zalidnění (obyv./km ²)
Jádra suburbanizace	17	1,5%	984,3	8,6%	1 664 504	62,9%	1 691
Suburbánní obce	460	40,2%	4 324,9	37,9%	644 278	24,3%	149
Venkovské obce s populačním ziskem	358	31,3%	2 646,9	23,2%	148 218	5,6%	56
Venkovské obce s populační ztrátou nebo stagnací	310	27,1%	3 468,4	30,4%	190 308	7,2%	54,9
Celkem	1 145	100%	11 424,5	100%	2 647 308	100%	231,7

Tabulka 1.5: Základní charakteristiky podle typů obcí (2017)

Zdroj dat: ČSÚ 2018

Poznámka: Jádra suburbanizace a celek zahrnují i hodnoty za Prahu

Ačkoli je struktura typů obcí detailněji popsána v kapitolách věnujících se stěhování (1.5) a přirozené měně (1.6), odlišnost jednotlivých typů obcí z hlediska jejich demografické skladby a vývoje zobrazuje tabulka 1.6. Střední Čechy představují populačně dynamický region, který získává jak přirozenou měnou obyvatelstva, tak migrací. Jednotlivé typy potom vykazují značnou variabilitu. Nejvíce se populační proměna projevuje u suburbánních obcí, kde hrubá míra migračního salda mezi lety 2000 až 2017 dosahuje 20 ‰. V této skupině je následně i nejvyšší přírůstek přirozenou měnou obyvatel. Výrazný nesoulad je viditelný i v případě dvou typů venkovských obcí, kde je rozdílovým faktorem migrace. Zajímavou statistikou, která není zahrnuta v dalších kapitolách, jsou údaje o rozvodovosti a sňatečnosti. Hrubé míry sňatečnosti a rozvodovosti nepřímo ukazují rozdíly ve věkové struktuře, či spíše životním cyklu a stylu obyvatel jednotlivých typů obcí. Nejvyšší sňatečnost je i v oblastech s nejvyšším celkovým přírůstkem (suburbia, venkovské obce s populačním ziskem). Naopak rozvodovost je oproti ostatním typům obcí výrazně vyšší u suburbií.

Typ	hrubá míra přirozeného přírůstku (‰)	hrubá míra migračního salda (‰)	hrubá míra celkového přírůstku (‰)	hrubá míra rozvodovosti (‰)	hrubá míra sňatečnosti (‰)
Jádra suburbanizace	0,32	4,66	4,99	3,12	5,78
Suburbánní obce	2,36	20,02	22,37	3,83	5,90
Venkovské obce s populačním ziskem	-0,05	11,40	11,35	3,08	6,04
Venkovské obce s populační ztrátou nebo stagnací	-2,66	3,25	0,59	2,66	5,66
Celkem	0,51	8,19	8,70	3,38	5,85

Tabulka 1.6: Základní demografické charakteristiky podle typů obcí (2000–2017*)

Zdroj dat: ČSÚ 2018

Poznámka: *Hrubé míry rozvodovosti a sňatečnosti jsou vypočteny pro období 2016–2017.

Literatura:

BERNARD, J., ŠIMON, M. (2017): Vnitřní periferie v Česku: Multidimenzionalita sociálního vyloučení ve venkovských oblastech. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53, č. 1, s. 3–28.

MMR (2013): *Strategie regionálního rozvoje 2014–2020*. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.

MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321–348.

NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně ekonomické diferenciaci obcí v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, č. 4, s. 717–744.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2014): *Metodika sledování rozsahu rezidenční suburbanizace v České republice*. Certifikovaná metodika. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř.

PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 161–187.

Zdroje dat:

ČSÚ (2017): *Malý lexikon obcí České republiky - 2017*. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2018): *Databáze demografických údajů za obce ČR 1971–2017*. Český statistický úřad, Praha.